

เรื่อง เอื้องหมายนา

รายละเอียด

เอื้องหมายนา ชื่อสามัญ Crape ginger, Malay ginger, Spiral Flag, Wild ginger

เอื้องหมายนา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cheilocostus speciosus* (J.Koenig) C.D.Specht (ชื่อพ้องวิทยาศาสตร์ *Costus speciosus* (J.Koenig) Sm.) จัดอยู่ในวงศ์เอื้องหมายนา ([COSTACEAE](#))

สมุนไพรเอื้องหมายนา มีชื่อท้องถิ่นอื่น ๆ ว่า เอื้อง (อุบลราชธานี), เอื้องช้าง (นครศรีธรรมราช), เอื้องต้น (ยะลา), เอื้องเพ็ดม้า (ภาคกลาง), เอื้องดิน เอื้องใหญ่ บ้านไคสวรรค (ภาคใต้), ชูแลโบ (กะเหรี่ยงเชียงใหม่), ชูไลบ้อง ชูแลโบ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน), กูแก้ง (ม้ง), ชิงก่วน (เมียน), ลำพียอก (ลั๊วะ), ตื่อหมั (ยี่) (ปะหล่อง), จุยเจียวฮวย (จีน) เป็นต้น

ลักษณะของเอื้องหมายนา

- ต้นเอื้องหมายนา มีถิ่นกำเนิดในอินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปจนถึงเกาะนิวกินี จัดเป็นพืชล้มลุก มี

เหง้าอยู่ใต้ดิน มักขึ้นเป็นกอ ๆ มีความสูงของต้นประมาณ 1-3 เมตร ไม่แตกกิ่งก้านสาขา ลำต้นกลม น้ำหนักและเป็นสีแดง วัดเส้นผ่านศูนย์กลางของต้นได้ประมาณ 1.5 เซนติเมตร รากเป็นหัวใหญ่ยาว ที่โคนแข็งเหมือนไม้ ขยายพันธุ์ด้วยวิธีการเพาะเมล็ดและการแตกหน่อ เจริญเติบโตได้ดีในระบายน้ำดี ต้องการน้ำค่อนข้างมาก ควรปลูกในที่ที่มีแสงแดดร่มรำไร มักพบขึ้นตามบริเวณที่มีความชุ่มชื้น ใต้ต้นไม้ใหญ่ ตามน้ำตก ชายน้ำ ริมทางน้ำ ริมหนองบึง ตามบริเวณเชิงเขา และป่าดิบชื้นทั่วทุกภาคของประเทศ ที่ระดับความสูงเหนือระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 87-126 เมตร ส่วนในต่างประเทศพบได้ตั้งแต่อินเดียตะวันออกเฉียงจนถึงคาบสมุทรอินโดจีน

- **ใบเอื้องหมายนา** ใบเป็นใบเดี่ยว ออกเวียนสลับรอบลำต้น ลักษณะของใบเป็นรูปรีแกมรูปขอบขนาน หรือรูปใบหอก ปลายใบแหลม โคนใบมนเรียวเข้าหาก้านใบ ส่วนขอบใบเรียบ กาบใบอวบเป็นสีเขียวหรือสีน้ำตาลแดงโอบรอบลำต้น ใบมีขนาดกว้างประมาณ 5-8 เซนติเมตร และยาวประมาณ 15-40 เซนติเมตร แผ่นใบค่อนข้างหนา หลังใบเรียบเป็นมัน ส่วนท้องใบมีขนนุ่มสั้นคล้ายกำมะหยี่ เส้นใบขนานกับขอบใบ เส้นใบออกจากเส้นกลางใบแต่จะไปสิ้นสุดที่จุดเดียวกัน ทุกส่วนของต้นมีขน ก้านใบมีขนาดสั้นหรือไม่มีก้านใบ
- **ดอกเอื้องหมายนา** ออกดอกเป็นช่อ ช่อดอกจะออกที่ปลายของลำต้น ลักษณะเป็นรูปไข่ ยาวประมาณ 8-12 เซนติเมตร กาบรองดอกเป็นรูปไข่ปลายแหลม ปลายแข็งคล้ายหนาม สีเขียวปนแดง ยาวประมาณ 1.5-4.5 เซนติเมตร ในแต่ละกาบรองดอกย่อย 1 ดอก ดอกจะทยอยบายครั้งละ 1-2 ดอก กลีบเลี้ยงดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ๆ และเป็นสัน 3 สัน ปลายแยกเป็น 3 กลีบ แยกออกเป็น 2 ปาก มีปากด้านบน 2 กลีบ และปากด้านล่าง 1 กลีบ กลีบแยกเล็ก ส่วนกลีบดอกนั้นมี 3 กลีบ มีขนาดกว้างประมาณ 1.5-2 เซนติเมตร และยาวประมาณ 4-5 เซนติเมตร โคนกลีบดอกเชื่อมติดกันเล็กน้อยเป็นสีขาว ดอกมีเกสรเพศผู้ที่ไม่สมบูรณ์เปลี่ยนไปมีลักษณะคล้ายกลีบดอก มีขนาดใหญ่กว่ากลีบดอก มีขนาดกว้างประมาณ 10 เซนติเมตร และยาวประมาณ 5 เซนติเมตร ลักษณะเป็นรูปไข่กลับสีขาว ขอบมีขนซ้อนทับกัน ตรงกลางกลีบด้านในของดอกเป็นสีเหลือง มีขนสีเหลืองปกคลุม เป็นสันสั้น ๆ 3 สันไปยังปลายกลีบ ดอกมีเกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์ 1 อัน ก้านเกสรเพศผู้จะแผ่แบนเป็นแถบ มีขนาดกว้างประมาณ 1.2 เซนติเมตร และยาวประมาณ 4-4.5 เซนติเมตร โดยส่วนของปลายจะกว้างประมาณ 6-7 มิลลิเมตร สีเหลืองเข้มและมีมันลงด้านล่าง อับละอองเกสรเพศผู้จะติดอยู่ใต้บริเวณสีเหลือง ขนาดกว้างประมาณ 3.5 มิลลิเมตร และยาวประมาณ 1 เซนติเมตร ส่วนเกสรเพศเมียนั้นมี 1 อัน ก้านเกสรเป็นอิสระ ส่วนปลายแทรกอยู่ระหว่างอับละอองเกสรเพศผู้ ยอดเกสรเพศเมียจะแผ่ออกอยู่เหนืออับละอองเกสรเพศผู้ มีรังไข่ 3 ช่อง มีออวุลจำนวนมาก ออกดอกในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม หรือในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนพฤศจิกายน

- **ผลเอื้องหมายนา** ลักษณะของผลเป็นรูปทรงกลมหรือเป็นรูปขอบขนานแกมรูปสามเหลี่ยม ผลมีขนาดยาวประมาณ 1-2.5 เซนติเมตร ผลเมื่อแห้งแล้วจะแตก มีเนื้อแข็ง สุกสีแดงสด ปลายยอดมีกลีบเลี้ยง 1 กลีบ หรืออยู่เป็นกระจุกแหลม 3 แฉก กาบหุ้มผลเป็นสีแดง ภายในผลมีเมล็ดสีดำเป็นมัน

สรรพคุณของเอื้องหมายนา

1. ชาวมังจะใช้เหง้าใต้ดิน นำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยารักษาโรคความดันโลหิตต่ำ อาการหน้าซีด (เหง้า)
2. ชาวไทใหญ่จะใช้รากนำมาดองกับเหล้าดื่มเป็นยาบำรุงกำลัง (ราก) หลายพื้นที่นิยมกินหน่ออ่อนและดอกอ่อนเป็นผัก โดยชาวมังจะนิยมนำมาต้มกินกับไก่เป็นยาบำรุงกำลัง แก้ตัวเหลือง แก้อาการอ่อนเพลียไม่มีแรง (หน่อ, ดอก)
3. คนเมืองจะใช้ลำต้นนำไปต้มกิน เชื่อว่าเป็นยาต้านโรคมะเร็ง (ลำต้น)
4. ตำรายาสมุนไพรพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี จะใช้เหง้าเอื้องหมายนาเข้ายาแก้ซางเด็ก (เหง้า)
5. ลำต้นนำมาย่างไฟคั้นเอาน้ำใช้หยอดหู แก้หูน้ำหนวก (ลำต้น)^{[4],[8]} ส่วนชาวไทใหญ่จะใช้ใบนำไปรมไฟ แล้วบีบเอาน้ำมาหยอดหู รักษาโรคหูเป็นหนอง (ใบ)
6. ใบมีสรรพคุณเป็นยาแก้ไข้ (ใบ) รากใช้เป็นยาแก้ไข้หวัด (ราก)
7. รากมีรสขมเมา มีสรรพคุณช่วยแก้อาการไอ (ราก)
8. ช่วยขับเสมหะ (ราก)
9. หมอยาบางพื้นที่จะใช้ใบเอื้องหมายนากับใบเปล้าใหญ่ นำมาชอยตากแห้งอย่างละเท่ากัน นำมาบดเป็นผงเพื่อรักษาโรคฝีดวงจุมูก (ใบ)
10. ต้นตลอดถึงราก มีสรรพคุณเป็นยาช่วยบำบัดอาการปวดมวนในท้องคล้ายโรคกระเพาะ ถ่ายเป็นเลือด กินอาหารแสลงแล้วจะมีอาการปวดและออกทางทวาร (ต้นตลอดถึงราก)
11. น้ำคั้นจากลำต้นใช้เป็นยารักษาโรคบิด (น้ำคั้นจากลำต้น)
12. ช่วยแก้อาการท้องผูกเป็นประจำ (ต้นตลอดถึงราก)
13. ช่วยในการย่อยอาหาร (ราก)
14. เหง้านำมาตำพอกบริเวณสะดือเป็นยารักษาโรคท้องมาน (เหง้า)
15. เหง้าใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาสมานแผลภายใน (เหง้า)
16. เหง้ามีสรรพคุณเป็นยาถ่าย ยาแก้พยาธิ ฆ่าพยาธิ (เหง้า) น้ำคั้นจากเหง้าสดมีฤทธิ์เป็นยาถ่ายอย่างแรง (น้ำคั้นจากเหง้าสด)
17. รากมีสรรพคุณเป็นยาขับพยาธิ (ราก)
18. เหง้ามีรสขมเมา มีสรรพคุณเป็นยาขับปัสสาวะ (เหง้า)

19. ใช้ลำต้นนำมาต้มกับน้ำดื่มเป็นยาขับปัสสาวะ แก้อาการกระเพาะปัสสาวะอักเสบ หรือจะใช้ลำต้นนำมารับประทานสดเป็นยาแก้ปวด โดยตัดให้มีความยาวหนึ่งวา แล้วเอาไปย่างไฟคั้นเอาน้ำดื่ม (ลำต้น) ส่วนขาลัวะจะใช้ใบเป็นส่วนประกอบในยารักษาโรคนี้ ร่วมกับใบของมะละกอดำผู้ และพืชอื่น ๆ อีกหลายชนิด (ใบ)
20. ช่วยแก้โรคติดเชื้อในทางเดินปัสสาวะ (เหง้า)
21. นำคั้นจากเหง้าสด ใช้เป็นยารักษาซิฟิลิส (เหง้า)
22. ต้มตลอดถึงรากมีสรรพคุณเป็นยาสมานมดลูก (ต้นตลอดถึงราก)
23. เหง้ามีสรรพคุณช่วยแก้อาการตกขาวของสตรี (เหง้า)
24. เหง้ามีฤทธิ์ทำให้แท้ง ควรระวังในการใช้ (เหง้า)
25. เหง้าใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาช่วยบำรุงมดลูก (เหง้า)
26. รากมีสรรพคุณช่วยกระตุ้นความต้องการทางเพศ (ราก)
27. ช่วยแก้อาการบวมหน้า (เหง้า)
28. รากใช้เป็นยาขม ฝาดสมาน (ราก)
29. ใช้รักษาพิษงูกัด (ราก)
30. รากใช้เป็นยาแก้โรคผิวหนัง (ราก)
31. เอื้องหมายนายังมีสรรพคุณเป็นยารักษาอาการผิวหนังเป็นผื่น มีอาการคันตามผิวหนัง รวมทั้งอาการคันจากพิษหามูย โดยชาวไทยใหญ่จะนิยมตัดลำต้นเอื้องหมายนายาวประมาณ 1 นิ้ว พกใส่กระเป่าในยามที่ต้องเข้าป่า หรือไปถางไร่เพื่อป้องกันไม่ให้ชนหามูยติด กล่าวคือ มีความเชื่อว่าถ้ามีก้านเอื้องหมายนาพกติดตัวไว้จะไม่มีคันเมื่อถูกหามูย (ลำต้น)
32. เหง้าใช้เป็นยาแก้แผลหนอง อักเสบ บวม ด้วยการนำเหง้ามาต้มเอาแต่น้ำใช้ชะล้างหรือใช้ตำพอกบริเวณที่เป็น (เหง้า)

หมายเหตุ : วิธีการใช้ตาม [3] ในส่วนของเหง้า ให้ใช้เหง้าแห้งครั้งละประมาณ 3-6 กรัม นำมาต้มกับน้ำกินหรือใช้ตุนกับเนื้อสัตว์กิน^[3]

ข้อควรระวังในการใช้เอื้องหมายนา

- สตรีมีครรภ์ไม่ควรใช้สมุนไพรชนิดนี้ เพราะอาจทำให้แท้งบุตรได้ เนื่องจากสมุนไพรชนิดนี้มีฤทธิ์ด้านการฝังตัวของตัวอ่อนที่ผนังมดลูก และการใช้สมุนไพรชนิดนี้อาจไปรบกวนรอบประจำเดือนด้วย^[10]
- เหง้าสดมีพิษมาก หากใช้ในปริมาณมากจะทำให้มีอาการวิงเวียนศีรษะ คลื่นไส้ อาเจียน ท้องร่วงอย่างรุนแรง ต้องนำมาทำให้สุกก่อนนำมาใช้
- ส่วนการรักษาพิษให้กินน้ำข้าวที่เย็นครั้งละ 1 ถ้วย ทุก ๆ 15 นาที จนกว่าอาการท้องร่วงจะหายไป

ข้อมูลทางเภสัชวิทยาของเอื้องหมายนา

- เหง้าพบสาร beta-sitosterol glucoside, cyanophoric substance, dipsgenin, dioscin, fatty acid, gracillin, tigofenin, saponin A, B, C, D
- เหง้าเอื้องหมายนา มีสาร diosgenin ซึ่งมีฤทธิ์คล้ายกับฮอร์โมนเพศหญิง ใช้เป็นสารตั้งต้นในการสังเคราะห์ยาสเตียรอยด์หลายชนิด
- เหง้าเอื้องหมายนามีสารจำพวก Saponins ซึ่งมีฤทธิ์รักษาอาการอักเสบและข้ออักเสบอย่างเฉียบพลันในหนูใหญ่สีขาวทดลอง ที่เกิดจากการละลายคาร์วาจินิกและฟอร์มาลิน นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์รักษาอาการผิวหนังอักเสบมีน้ำเหลือง เนื่องจากการระคายเคืองจากน้ำมันสลอด และแผลผิวหนังอักเสบเนื่องจากการระคายเคืองของใยสำลีในหนูใหญ่สีขาวทดลอง
- สาร Saponins ในเหง้าเอื้องหมายนา มีผลทำให้มดลูกของหนูใหญ่สีขาวที่ทำให้เป็นหมัน จะมีน้ำหนักเพิ่มขึ้น และยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อเยื่อบุภายในมดลูก และช่องคลอดของหนูใหญ่สีขาว
- น้ำคั้นที่ได้จากเหง้าเอื้องหมายนามีฤทธิ์กระตุ้นกล้ามเนื้อมดลูก ที่แยกจากตัวของหนูใหญ่ หนูตะเภา กระจ่าย และคน และมดลูกที่อยู่ในตัวของสุนัขและกระจ่าย โดยการทำให้กล้ามเนื้อมดลูกบีบตัวมากขึ้น สารสกัดด้วยคลอโรฟอร์ม ซึ่งมีฤทธิ์ทำให้มดลูกบีบตัวได้แรงที่สุดและออกฤทธิ์ต่อกล้ามเนื้อมดลูกโดยตรง ผลึก Saponin D มีฤทธิ์ในการกระตุ้นกล้ามเนื้อมดลูกของหนูใหญ่ หนูตะเภา สุนัข กระจ่าย และคน ในภาวะที่ระดับฮอร์โมนต่างกันส่วนมดลูกที่แยกจากตัวของคน มดลูกในระยะตั้งท้อง และมดลูกที่อยู่ในตัวของหนูตะเภา สุนัข และกระจ่าย จะไวต่อฤทธิ์กระตุ้นกล้ามเนื้อมดลูกของผลึก Saponin D นี้มาก
- นอกจากนี้ยังพบสารอัลคาลอยด์ที่สกัดได้จากเอื้องหมายนา มีฤทธิ์ยับยั้งฤทธิ์ของเอนไซม์โคลีนเอสเตอเรส และมีฤทธิ์คล้ายกับ acetylcholine ที่กระตุ้นกล้ามเนื้อลำไส้ตรงของกบ และยังเพิ่มความดันโลหิตของสุนัข ซึ่งเป็นสารอัลคาลอยด์ที่มีฤทธิ์คล้ายกับ physostigmine แต่จะอ่อนกว่า

ประโยชน์ของต้นเอื้องหมายนา

1. หน่ออ่อนที่งอกจากต้นในช่วงฤดูฝน สามารถนำมาใช้รับประทานเป็นอาหารได้ แต่ต้องนำมาต้มให้สุกเสียก่อนเพื่อขจัดกลิ่น เมื่อนำมาต้มหรือลวกแล้วจะใช้เป็นผักจิ้มกับน้ำพริก หรือนำไปปรุงอาหาร เช่น แกงเลียง แกงส้ม นำมาหั่นแล้วผัดใส่เนื้อหรือใส่แกงเนื้อ เป็นต้น หรือใช้เหง้าซึ่งมีเมือกสีนรสภาพ และไม่มีกลิ่นเป็นอาหาร^[3] ในประเทศอินเดีย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์จะใช้หน่ออ่อนใส่แกง และใช้รับประทานเป็นผัก
2. ใช้เป็นอาหารสัตว์จำพวก โค กระบือ
3. ใช้กำจัดหอยเชอรี่ ด้วยการใช้ใบ ดอก และเหง้าเอื้องหมายนามาบดให้ละเอียดผสมกับน้ำ แล้วนำไปเทลาด

ลงบนแปลงนาที่มีการระบาดของหอยเชอรี่ เนื่องจากสมุนไพรมันนี้มีสารแทนนินที่สามารถทำให้ไข่ฝ่อ และหอยเชอรี่ตายได้

4. ชาวลัวะจะใช้ใบเอื้องหมายนาเป็นส่วนประกอบในการทำพิธีสู่ขวัญควาย (การขอขมาลาโทษจากควาย เนื่องจากที่ถูกขานาคุด่า ทูบตีระหว่างการไถพรวน)^{[8],[10]}ซึ่งในพิธีจะมีการนำต้นเอื้องหมายนามาปักไว้ทั้ง 4 ทิศของพื้นที่นา โดยจะมีประโยชน์ในการช่วงป้องกันวัชพืชของต้นข้าวที่จะมาทำลายต้นข้าว จึงช่วยให้ต้นข้าวออกรวงได้ดี นี่จึงเป็นที่มาของชื่อสมุนไพรมันนี้ว่า "เอื้องหมายนา"
5. ชาวไทลื้อจะใช้ทั้งต้นเพื่อประกอบพิธีกรรมก่อนการทำนา (พิธีแสกข้าว) โดยนำไปมัดติดกับตะแหลวร่วม กับดอกปิงแดง แล้วนำไปใส่ไม้ปักไว้ที่ไร่นาก่อนจะปลูกข้าว เพื่อเป็นการบอกกล่าวเจ้าที่ว่าจะทำการปลูกข้าวในที่ดินผืนนั้นๆ โดยเชื่อว่าจะช่วยทำให้ข้าวเจริญงอกงามขึ้น (แต่ในปัจจุบันไม่ค่อยทำกันแล้ว)
6. เอื้องหมายนา เป็นดอกไม้ที่นิยมนำมาตัดไว้ประดับแจกันทั้งต้นที่มีช่อดอก เนื่องจากทั้งต้นและกาบประดับมีความสวยงามแปลกตา
7. ต้นเอื้องหมายนานิยมนำมาปลูกเป็นไม้ประดับ ปลูกเลี้ยงได้ง่าย

คำสำคัญ : เอื้องหมายนา

ที่มา : <https://medthai.com/>

รวบรวมและจัดทำข้อมูล : กาญจนา จันทร์สิงห์

วันที่ : 2020-07-17

https://arit.kpru.ac.th/ap2/local/?nu=pages&page_id=1784&code_db=610010&code_type=01